

CERCETAREA HALLSTATTULUI TIMPURIU ÎN ROMÂNIA *

Prima epocă a fierului pe teritoriul țării noastre a constituit o problemă în domeniul arheologiei și al istoriei odată cu apariția *Geticeii* în 1926. Vasile Pârvan considera începutul epocii fierului din punct de vedere istoric și cultural pe la anul 1000, odată cu apariția italicilor, iar economic pe la anul 700 odată cu răspîndirea sciților. Din cauza lipsei materialelor arheologice la acea dată, Vasile Pârvan chiar observa că Dacia nu este o țară reprezentativă pentru cultura hallstattiană. În concepția sa în afară de „incidentul scitic”, Dacia trece oarecum direct de la bronz IV (care durează pînă la anul 700) la epoca Latène ¹.

Trecerea la epoca fierului și constituirea ei era un proces istoric și economic înțeles prin pătrunderea elementelor italice dinspre apus, a cimerienilor și a sciților dinspre răsărit în spațiul Daciei, unde, încă din bronzul III nu se petrecuse nici o schimbare de ordin politic și etnografic, regiunea rămînînd ocupată de triburile trace nord-dunărene. Depozitele de obiecte de bronz erau considerate în raport cu cronologia lui P. Reinecke.

Cu toată această concepție legată de curente culturale venite din spațiul apusean și răsăritean al Europei formulată pe baza documentării de care dispunea, Vasile Pârvan prevedea totuși că atunci cînd săpăturile arheologice și studiile asupra epocii bronzului getic (epocă care în concepția sa ținea pînă la anul 700) vor fi destul de complete, multe capitole din protoistoria strămoșilor noștri vor putea fi explicate și ilustrate prin lungi pasagii din Iliada și Odyssea.

Din punct de vedere al cronologiei-stratigrafice, al metodei tipologice și al folosirii ceramicii, nici *Getica* nu a putut împlini aceste lipsuri remarcate de V. Pârvan la acea dată relativ la prima epocă a fierului.

* Comunicare ținută la Centenarul Muzeului Național de Antichități (21—23 decembrie 1964).

¹ V. Pârvan, *Getica, O protoistorie a Daciei*, 1926, p. 292—297.

Al doilea moment important în arheologia preistorică românească în genere, dar și pentru epoca care ne preocupă, a fost apariția în 1932 a lucrării lui Ion Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*².

În această lucrare se considera întregul material arheologic cunoscut atunci, într-o ordonare întemeiată pe analize cronologico-istorice și tipologice, ceramica ocupînd de data aceasta un rol important. S-a alcătuit periodizarea pe culturi a preistoriei și protoistoriei României integrînd-o astfel în pre și protoistoria universală. În ceea ce privește perioada care ne interesează, se face o primă schiță de clasificare a depozitelor de bronzuri; teritoriul fostei Dacii este înfățișat ca reprezentativ și pentru prima epocă a fierului. Din lipsă de cercetări în așezările hallstattiene, nici această lucrare nu putea încă să contureze un tablou complet al evoluției ceramice, restrîngîndu-se doar la o postulare tipologică și intuitivă a dezvoltării hallstattului pe baza unor grupe din bronzul mijlociu și tîrziu din vestul țării și la o încercare de clasare a materialelor existente pe etape și grupe regionale. Ipoteza italică a lui V. Pârvan este aici pentru întîia dată combătută. Sublinierile uneori prea insistente ale lui V. Pârvan în ceea ce privește rolul sciților sînt de asemenea atenuate.

A treia etapă din cercetarea perioadei hallstattiene este înfățișată în capitolul respectiv din Istoria României³ apărută în 1960.

În Istoria României epoca fierului este prezentată pe baza întregii documentări existente pînă în 1960, a cercetărilor și descoperirilor făcute în această lungă perioadă de timp, într-o sinteză istorică întemeiată pentru întîia dată în țara noastră pe concepția științifică a materialismului istoric.

Cercetările recente care stau la baza Istoriei României au completat periodizarea primei epoci a fierului prin adăugarea a încă două etape la cele trei stabilite de I. Nestor în 1933 cu privire la depozitele de obiecte de bronz; la aceasta se mai adaugă și periodizarea culturilor din perioada timpurie a epocii fierului asupra căreia ne vom opri în referatul de față.

Prima epocă a fierului este mai bine cunoscută în toată dezvoltarea ei prin depozitele de obiecte de bronz, decît prin cercetarea așezărilor și a cimitirelor, aceasta mai ales pentru perioada timpurie. Astfel, în timp ce obiectele de bronz sînt clasate într-o periodizare completă, așezările puteau fi mai rar raportate în chip motivat, pe baza studiului ceramicii, la periodizarea depozitelor de obiecte de bronz și nici nu puteau acoperi prezentarea unei dezvoltări complete a culturii materiale din perioada timpurie a epocii fierului.

Rezultatele cercetărilor arheologice făcute în anii puterii populare îngăduie astăzi o prezentare a problemelor generale care privesc originile și dezvoltarea primei epoci a fierului pe teritoriul patriei noastre.

Vom considera toate cercetările care privesc această perioadă întemeindu-ne în principal pe săpăturile executate la Cernat, la Reci și la

² În 22. *BerRGK*, 1933, p. 104 și urm.

³ Cap. red. de D. Berciu, p. 137—147, 150—160 și M. Petrescu-Dîmbovița, p. 147—149.

Mediaș în Transilvania și la Babadag⁴ în Dobrogea. Transilvania și Dobrogea prezintă unele deosebiri atît din punct de vedere geografic cît și cultural. Dobrogea este ocupată în Hallstattul timpuriu (secolele XII-VIII) de cultura Babadag, strîns legată cultural de regiunea sud-tracică; cultura Babadag va pătrunde și în Moldova, fiind documentată la Stoicani⁵ (rn. Galați) și Pocreaca⁶ (rn. Iași), ca și în alte puncte, iar în Muntenia pînă în regiunea București. Nu cunoaștem încă fondul local-dobrogean al epocii bronzului tîrziu pe care se dezvoltă cultura Babadag.

Transilvania în aceeași perioadă înfățișează clar o dezvoltare pe fondul local al epocii bronzului cu influențe venite dinspre vest și dinspre sud; în etapa a doua a hallstattului timpuriu cultura transilvăneană pătrunde deasemenea și pe teritoriul Moldovei probabil la nivelul identificat la Trifești⁷ (rn. Iași) și la Corlăteni⁸. Între Transilvania și Dobrogea au existat însă legături dovedite de prezența fragmentelor ceramice de tip Babadag în așezarea de la Brașov-Pățitel⁹, de la Reci și de la Porumbeni¹⁰ și a numeroaselor obiecte de bronz de caracter transilvănean găsite în depozitele din Dobrogea¹¹.

Mișcările de populații care au loc în spațiul răsăritean al Mării Mediterane, în regiunile Dunării și chiar mai departe, constituie cel mai de seamă fapt istoric petrecut la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului, în cadrul unor raporturi social-economice și politico-militare de uniuni tribale și state-cetăți. Întreagă această perioadă este caracterizată printr-o excepțional de bogată dezvoltare a metalurgiei bronzului, documentată de nenumăratele depozite descoperite, care fac dovada unei intense activități economice de schimb și în deosebi militare. Aceste mișcări de populații reprezintă totodată și curențe culturale între regiunile Dunării, Grecia și Asia Mică, în cadrul cărora sînt purtate și bunuri de cultură materială, uneori chiar de aceeași populație. Astfel ajunge fibula Peschiera în regiunile Dunării, iar ceramică de caracter Lausitz și Bjelo-Brdo în Grecia¹², sau ceramică tracică la Troia (VIIb2)¹³.

Arheologic, perioada ultimă a epocii bronzului și cea de început a epocii fierului este marcată de apariția fibulei Peschiera. În România se cunosc din perioada mai veche două exemplare: fibula de la Orlea¹⁴ din

⁴ Sebastian Morintz, *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas-Danube à la lumière des fouilles de Babadag*, în *Dacia*, N.S., VIII, p. 101 și urm.

⁵ M. Petrescu-Dimbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale*, I, 1953, p. 132-144, 154-155.

⁶ I. Nestor și colaboratori, *Șantierul Valea Jiției*, în *SCIV*, III, 1952, p. 45, fig. 5/5-7.

⁷ Ion Ioniță, *Săpăturile de salvare de la Trifești*, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 733 și urm., fig. 2-3.

⁸ I. Nestor și colaboratori, *op. cit.*, p. 91-94.

⁹ A. D. Alexandrescu și I. Pop, *Raport asupra sondajelor de la Brașov-Pățitel* (manuscris).

¹⁰ Informații Székely Zoltán; la Reci în nivelul contemporan așezării de la Mediaș.

¹¹ A. Aricescu, *Depozitele de bronzuri din Dobrogea*, în *SCIV*, 16, 1965, 1, p. 36.

¹² V. Milojević, *Die dorische Wanderung im Lichte der Vorgeschichtlichen Funde*, în *AA*, 1948/49, col. 12 și urm.; Milutin V. Garašanin, *Archäologische Beiträge zur Frage der ägäischen Wanderung* (rezumat) (p. 131-134), în *Diadora*, vol. 2, 1960-1961.

¹³ Carl W. Blegen, Cedric G. Boutler, John L. Caskey, Marion Rawson, *Troy*, vol. IV, partea a II-a (planșe) 1958, pl. 260, 261, 282, 288.

¹⁴ Se găsește în colecția Institutului de arheologie, București.

Oltenia în formă de arcuș cu placă și fibula de la Jupa¹⁵ din Banat în formă de arc. Amîndouă fiind găsite întîmplător nu au fost încă încadrate cultural. Considerată tipologic, fibula de la Orlea se poate încadra la sfîrșitul epocii bronzului în aria culturii Verbicioara-Gîrla Mare. La sud de Dunăre se cunoaște o descoperire asemănătoare în grupul Vattina-Zutobrdó.

Prin săpăturile arheologice și studiile noi făcute cu privire la culturile Otomani, Gîrla Mare, Wietenberg, Verbicioara, Tei, Monteoru și Noua, s-a putut preciza dăinuirea acestor culturi pînă la începutul epocii fierului, unele dintre acestea avînd chiar o importantă contribuție la dezvoltarea culturii materiale a hallstattului timpuriu. Este posibil ca etapele tîrzii ale culturilor menționate să fie contemporane cu nivelul culturii înmormîntărilor tumulare, în cuprinsul descoperirilor de la Mosonszolnok¹⁶ și Csorva¹⁷, de la Čaka¹⁸ și Očkov¹⁹ din R.P. Ungară și R. S. Cehoslovacă se cunosc cîteva variante ale fibulei Peschiera, de tipul cu disc spiralic la picior, tip de fibulă pe care-l vom găsi pe teritoriul țării noastre în Hallstattul timpuriu din Transilvania.

În perioada timpurie a epocii hallstattiene dispar așezările-cenușare care caracterizează epoca de sfîrșit a bronzului; apar așezări întinse de bordeie sau locuințe de suprafață, situate pe locuri înalte, platouri sau terase de dealuri, întărite cu șanț și val. În cetatea de la Babadag bordeiele aveau intrarea în trepte întărite cu plăci de piatră, iar valul de pămînt a fost placat cu lespezi de piatră lutuite și arse. În așezarea de la Mediaș s-au găsit resturile unor importante construcții și poate și fortificații cu piatră și chirpic, printre care numeroase muluri pictate. Toate aceste elemente pot ușor reconstitui nivelul economic și social-politic al societății omenești din țara noastră în vremea secolelor XI-IX.

Pe baza rezultatelor obținute pînă acum așezările hallstattiene permit o periodizare a hallstattului timpuriu din țara noastră în două etape; din prima etapă fac parte nivelele: a) Sîntana-Lăpuș-Pecica²⁰ din vestul Transilvaniei care aparține culturii înmormîntărilor tumulare și înfățișează aspectul Gáva din R.P. Ungară (Ha A1); și b) Babadag I (Ha A2) din Dobrogea; o a doua etapă cuprinde nivelul locuirii de la Reci, după care urmează nivelul de locuire Mediaș (I, II, III) — Babadag II (nivelele mijlocii), faze care se pot paraleliza în linii mari cu ceace se marchează Ha B pentru Europa Centrală în cronologia lui Müller-Karpe.

După etapele tîrzii ale culturilor epocii bronzului din Transilvania, urmează, nu însă direct, nivelul de locuire identificat în așezarea de la

¹⁵ Se găsește la Muzeul din Lugoj.

¹⁶ Hampel, *Bronzkor*, III, pl. CL XXXV/7.

¹⁷ O. Tragnauer, *Beiträge zur Spätbronzezeit des südlichen Teils der ungarischen Tiefebene*, in *ActaArch-Budapest*, 15, 1965, p. 85 și urm., pl. XXIX/6.

¹⁸ Anton Točík a Jozef Paulík, *Vyskum Mohyľt; v Čake v rokoch 1950—1951*, in *SlovArch*, VIII—1, 1961, p. 59 și urm., fig. 13/3.

¹⁹ Jozef Paulík, *Das Velatice — Baierdorfer Hügelgrab in Očkov*, in *SlovArch*, X—1, 1962, p. 5 și urm.

²⁰ Mircea Rusu, *Die Verbreitung der Bronzeorte in Transsilvanien vom Ende der Bronzezeit bis in die mittlere Hallstattzeit*, in *Dacia*, N.S., VII, 1963, p. 189.

Reci. În acest orizont hallstattian deplin constituit sînt frecvente formele de vase mari arse brun-castaniu, cu gît înalt-cilindric, cu partea superioară în formă de cupolă înaltă, sub care uneori se găsește un colac puternic reliefat și canelat; amfora cu corpul bitronconic și gît înalt cilindric; strachina cu marginea simplă sau cu patru colțuri și vasele în formă de sac.

Decorul constă în principal din caneluri. Formele ceramice sînt dezvoltate din formele tîrzii ale epocii bronzului; amfora însă leagă acest complex de regiunile central și est-central europene²¹.

Pe baza formelor ceramice așezarea de la Reci înfățișează cea mai veche etapă cunoscută azi a hallstattului timpuriu din centrul și estul Transilvaniei. Nu se cunosc încă fazele de dezvoltare ale aspectului Reci pentru a putea fi legat mai organic-evolutiv, pe de o parte de etapa Csorva-Čaka-Sîntana-Lăpuș din vest, iar pe de alta de etapa Mediaș. După nivelul Reci urmează aspectul cultural înfățișat de așezarea de la Mediaș, acesta constituind a doua etapă a hallstattului timpuriu din Transilvania. Ceramica este caracterizată printr-o ardere neagră, este bine lustruită și decorată cu caneluri și proeminente; mult mai rar apare decorul din benzi incizate drepte sau în val, din puncte succesive sau în fals *torques*. Ca forme predomină străchinile și vasele bitronconice; străchinile sînt de mici dimensiuni și decorate pe buză și în interior cu caneluri; vasele bitronconice, mai frecvent de dimensiuni mari, au gîtul înalt în pilnie sau numai o margine înaltă și înclinată în afară; sînt decorate bogat cu benzi de caneluri drepte sau în ghirlande legate de proeminente sau de nervuri groase verticale. Se mai întîlnesc, ceașca ovală sau rotundă avînd o singură toartă cu platformă, ceașca bitronconică cu două toarte supraînălțate, vase cu picior înalt și vase de formă ovală cu gura lobată caracterizate prin decorul incizat în benzi de linii drepte sau în val. În categoria ceramicii grosolane sînt frecvente vasele mari-sac decorate cu proeminente sau cu creștături sub margine.

Pentru încadrarea așezării de la Mediaș este de remarcat prezența în chip dominant a străchinilor și a vasului bitronconic, iar în legătură cu această formă este semnificativ faptul că în regiunea de mijloc, de maximă dezvoltare, vasul este rotunjit, bitronconismul referindu-se la partea superioară dinspre gît și la cea inferioară dinspre fund. Ținînd seama de aceste principale caractere ale ceramicii, considerată în raport cu așezarea de la Reci în special, și în general cu aspectele culturii materiale din prima perioadă a epocii fierului, așezarea de la Mediaș se situează în etapa a doua a Hallstattului timpuriu din Transilvania. Formele bitronconice „villanoviene” lipsesc, evoluția ceramicii petrecîndu-se într-un proces de dezvoltare locală, în care alături de elementele de cultură vestice se constată un puternic curent cultural venit dinspre sud-est.

Ceramica din așezarea de la Babadag este caracterizată pe lîngă vasele bitronconice specific hallstattiene, prin ornamentul alcătuit din

²¹ Székely Zoltán, *Sondajele executate de Muzeul Regional din Sf. Gheorghe*, în *Materiale*, VIII, p. 327, fig. 2/1-2. Mulțumim și pe această cale lui Székely Zoltán pentru îngăduința de a vedea întreg materialul.

cerculețe imprimate unite prin tangente. Acest decor este executat în prima etapă, respectiv primul nivel de la Babadag, în special prin incizie, iar în etapa următoare (nivelele mijlocii) exclusiv prin imprimare cu *torques*-ul. Frecvența și aspectul ceștilor cu una sau două torți supraînălțate constituie o altă caracteristică a ceramicii. Apar de asemenea numeroase străchini cu marginea indoită spre interior și lipsesc total străchinile cu marginea evazată.

Ceramică asemănătoare sau chiar identică cu aceea de la Babadag este cunoscută și în alte puncte din Dobrogea, ceea ce ne permite să afirmăm că aspectul cultural hallstattian definit la Babadag a cuprins întreaga Dobroge.

Aceasta fiind situația se nasc în mod firesc o serie de probleme privind originea și datarea acestei culturi, precum și relațiile sale cu culturile hallstattiene învecinate.

Epoca târzie a bronzului este cunoscută în Dobrogea numai prin urme puține dar sigure ale culturii Noua și prin depozitul de obiecte de bronz de la Bălcescu, databil cronologic, dar nu și tipologic, în faza Uriul-Domănești.

Un aspect hallstattian mai vechi decât cel ilustrat de primul nivel al așezării de la Babadag nu cunoaștem pînă acum în Dobrogea, după cum nu cunoaștem nici un aspect de tranziție de la cultura Noua la Hallstatt, nicăeri în aria de răspîndire a culturii Noua. Mai precis chiar, sigur este faptul că formele și ornamentele caracteristice culturii de tip Babadag nu derivă din ceramica culturii Noua.

În schimb componenta hallstattiană din Europa est-centrală este evidentă. Acolo, într-o zonă în care sînt cuprinse și regiunile Banat și Crișana, s-a putut urmări geneza Hallstattului din culturile Otomani și Gîrla Mare care încheie epoca bronzului. Influențe din zona amintită au contribuit la formarea culturii hallstattiene din Dobrogea.

Studiul asupra depozitelor de bronzuri din Dobrogea arată că depozitele dateate în Hallstatt A₁ atestă legături strînse între Dobrogea și Transilvania²². În ceramică însă nu s-au documentat încă aceste elemente vestice la un nivel cronologic Ha A₁; de aceea credem că nu greșim datînd primul nivel al așezării de la Babadag cu un conținut deplin hallstattian dar de un aspect specific ce nu se identifică cu Hallstattul central european, în Ha A₂, după nivelul Ha A₁ al depozitelor de bronzuri din Dobrogea.

Elementele hallstattiene din vest nu pot explica în întregime aspectul hallstattian timpuriu din Dobrogea. Hallstattul dobrogean, ilustrat de materialele din așezarea de la Babadag este o cultură complexă și originală, la formarea căreia a mai contribuit un factor, care nu poate fi nici nordic și nici vestic. Vom urmări sudul: în peștera de lângă Dolni Lom²³ din NV Bulgariei, precum și în mormintele cu dolmeni de la Mladinovo²⁴

²² A. Aricescu, *op. cit.*, p. 23 și 36.

²³ V. Mikov, *Материали отъ предисторическата епоха въ България*, în *Izvestiia-Institut*, VIII, 1932—1933, Sofia, 1933, p. 366, fig. 17/1—10, 15, 18, 19.

²⁴ Idem, *Произходът на крпо.ните гробници в Тракия*, în *Izvestiia-Institut*, XIX, Sofia, 1955, p. 15 și urm.

din bazinul mijlociu al fluviului Marița, s-au găsit fragmente ceramice care prezintă pe de-o parte asemănări cu ceramica din nivelele tirzii din așezarea de la Babadag, iar pe de altă parte afinități cu cultura Basarabi. Astfel în Bulgaria nu cunoaștem încă un aspect cultural corespunzător nivelului Babadag I, și nici un aspect cultural mai vechi decât Babadag I care să fi putut contribui la geneza culturii Babadag. La Troia, însă, în nivelul VII b2 a apărut o ceramică ce prezintă asemănări cu ceramica hallstattiană timpurie din Dobrogea. Acolo s-a găsit ceramică lucrată cu mâna, cu proeminențe și decorată prin incizie cu cerculețe unite prin linii oblice tangente, asemănătoare uneori pînă la identitate cu ceramica primului nivel de la Babadag²⁵. Deasemeni la Troia apar în același nivel cești cu una sau două torți supraînălțate asemănătoare celor de la Babadag²⁶. Remarcăm însă faptul că ceramica stratului VII b2 de la Troia nu se identifică întru totul cu aceea de la Babadag. La Troia lipsesc formele caracteristic hallstattiene, urna bitronconică și strachina cu profil arcuit spre interior. Elementele comune între Troia și Babadag, ceramica decorată cu cercuri și tangente, sînt tocmai acelea pe care nu le putem explica prin influențele hallstattiene din vest.

Se pune astfel întrebarea de unde au venit purtătorii culturii cu ceramica lucrată cu mâna de caracter Babadag, din stratul VII b2 de la Troia? Socotim întemeiată ipoteza lui Hubert Schmidt după care populația reprezentată de ceramica lucrată cu mâna, de caracter Babadag, din nivelul VII b2 de la Troia, a venit din Tracia. Spre aceeași explicație înclină și Carol W. Blegen.

În această situație presupunem existența unui orizont cultural aproape uniform din valea Mariței și pînă la Dunărea de Jos, asemănător sau identic cu cel de la Troia, care sub influența hallstattiană din vest a dus la formarea culturii hallstattiene timpurii din Dobrogea, așa cum apare în așezarea de la Babadag.

În raport stratigrafic și cronologic cu nivelul Babadag I și cu ultimul nivel Babadag, în care apar sporadic fragmente ceramice de tip Basarabi, nivelele mijlocii ale stratului de cultură de la Babadag datează din Hallstatt B. Datarea acestor nivele în Hallstatt B este întărită și de descoperirile de la Brașov-Pățitel și Mediaș, de la Reci și de la Porumbeni, unde împreună cu ceramică caracteristică etapei Mediaș apar fragmente ceramice decorate cu impresiuni făcute cu *torques*-ul. La acest nivel de Hallstatt B cultura Babadag se extinde și în afara Dobrogei spre vest și spre nord de Dunăre. Răspîndirea sa este jalonată în Muntenia de descoperirile de la Tangîru și Brăilița, întîlnindu-se la un moment dat cu aria de răspîndire a culturii Vîrtop-Plopșor, iar în Moldova de cele de la Stoicani (rn. Galați) și Pocreaca (rn. Iași).

Problema celui mai vechi orizont hallstattian din Moldova nu este încă suficient de clară. Moldova prin poziția sa geografică a fost expusă

²⁵ Carl W. Blegen, Cedric G. Boutler, John L. Caskey, Marion Rawson, *op. cit.*, vol. IV, partea a II-a (planșe), p. 260, 282.

²⁶ *Ibidem*, p. 260, 261, 288.

influențelor hallstattiene dinspre vest și dinspre sud și probabil că cele două curențe s-au întâlnit. Cert este că într-o anumită etapă a Hallstattului B o mare parte a Moldovei era cuprinsă în aria culturii Babadag. Cele mai îndepărtate dovezi ale influenței acestei culturi spre nord-est le găsim în ceramica culturii Ciornîles.

Primul nivel de locuire de la Babadag, pe baza legăturii cu nivelul Troia VII b2, se poate data în Hallstatt A2, secolul al XI-lea. Aproximativ la același nivel cronologic se poate încadra așezarea și în genere aspectul cultural Reci. În această primă etapă aspectele culturale sînt încă deosebite pe regiuni, aspecte determinate în principal de fondul cultural al epocii bronzului pe care s-au format. Fazele Babadag II (nivelele mijlocii) și Mediaș (I—III) se situează în etapa a doua, în Hallstatt B, cînd aspectul culturii materiale tinde spre generalizare, devenind mai unitar. Nu putem încă insista mai mult cu privire la cronologia absolută a epocii timpurii a fierului de pe teritoriul țării noastre, problema avînd încă aspecte nelămurite, perioada prezentînd în general o dezvoltare proprie.

În urma rezultatelor obținute de cercetările din țara noastră putem alcătui astăzi această primă periodizare și o prezentare a problemelor care privesc originea și dezvoltarea Hallstattului timpuriu. Atît cercetările din Transilvania cît și cele din Dobrogea, dovedesc un proces de dezvoltare locală a uniunilor tribale în procesul de transformări economico-sociale care se petrece în vremea de sfîrșit a epocii bronzului și de început a epocii fierului; acest aspect al formării epocii hallstattiene ne este cu atît mai bine asigurat, cu cît astăzi sînt precizate chiar legăturile dintre sfîrșitul epocii bronzului și Hallstattul mijlociu. În cursul acestui proces, alături de elementele venite dinspre vest, se constată și un puternic curent dinspre sud, dinspre Grecia, în cadrul căruia se petrece pătrunderea fierului și începutul metalurgiei fierului în țara noastră. Ne referim la descoperirile de la Babadag II și de la Cernat, pe baza cărora s-a putut stabili începutul metalurgiei fierului la nivelul locuirii Hallstattului B, prin prezența unor obiecte de fier finite, fier brut și zgură de fier. Nivelul acesta este încă precizat și de apariția fibulei Peschiera cu disc spiralic la picior. Sînt cunoscute astăzi patru descoperiri în Transilvania, dacă considerăm și discurile de aur de la Sărăsău ca fragmente ale unor asemenea fibule. Tipologic acestea păstrează elementele arhaice ale fibulei grecești, într-o dezvoltare mai tîrzie și cu totul proprie regiunilor noastre.

Am menționat aceste elemente considerîndu-le deosebit de importante și noi, atît în ceea ce privește problema cronologiei relative și absolute cît și aceea a originilor și a dezvoltării Hallstattului timpuriu pe teritoriul țării noastre. Începutul metalurgiei fierului, legat de pătrunderea fierului dinspre Est, pe calea cimerienilor, rămîne să fie reconsiderat și pe baza acestor noi indicii care dau problemei o nouă orientare.

Rămîne deasemenea ca prin cercetările viitoare să se poată întregi această primă schiță a etapelor de dezvoltare ale Hallstattului timpuriu, pînă la alcătuirea unei periodizări complete care să poată fi paralelizată cu periodizarea depozitelor de bronzuri.

РАННИЙ ГАЛЬШТАТТ В РУМЫНИИ

РЕЗЮМЕ

Вопросы, связанные с эпохой железа в Румынии, впервые подробно были изложены В. Пырваном в „*Getica*” (1926). Он считал, что с исторической точки зрения эпоха железа сложилась около 1000 г. до н. э. в результате влияний, пришедших из Италии; с точки зрения экономики, основанной на металлургии железа, процесс утвердился около 700 г. до н. э. одновременно с проникновением киммерийцев и скифов. Выводы Пырвана основывались главным образом на изучении кладов бронзовых предметов, поскольку керамический материал в то время был менее известен.

Второй этап румынских археологических исследований эпохи железа был ознаменован появлением работы Иона Нестора *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien* (1933). В этой работе впервые была дана научная классификация кладов с бронзовыми предметами; помимо этого была представлена и керамика в ее типологическом и хронологическом развитии. Ион Нестор выступил впервые против гипотезы италийского происхождения гальштатта в Румынии, как и против преувеличения роли скифов.

Третий этап исследований гальштаттской эпохи в Румынии полностью представлен в *Istoria României* (т. I), появившейся в 1960 г. Этот трактат представляет собой первый обобщающий труд, основывающийся на научном методе исторического материализма. Классификация кладов бронзовых предметов, как и классификация культур первой эпохи железа дана в хронологическом порядке.

Но даже и после появления вышеупомянутой работы периодизация раннего гальштатта в Румынии продолжала основываться больше на кладах бронзовых предметов, чем на керамике. Поэтому целью исследований, проводившихся в последние годы, явились разведка и раскопки поселений. В результате этих раскопок было уточнено, что многие из культур средней бронзы продолжали существовать вплоть до конечного периода бронзы, содействуя сложению эпохи железа.

Новейшие раскопки, на основании которых была составлена наша периодизация, были проведены в Речи, Чернате и Медиаше (все три в Трансильвании) и Бабадаге (Добруджа). Ранний период гальштатта имеет два этапа, первый из которых разделяется на две фазы: I а) Сынтана — Печика — Лэпуш и западная часть Трансильвании; эта фаза соответствует культуре Гава в Венгрии (Ha A1); 1b) Бабадаг I в Добрудже (Ha A2).

Второй этап включает горизонт Речь, за которым следует Медиаш (I, II, III) в центральной и восточно-центральной Трансильвании, а также Бабадаг II (средние горизонты) в Добрудже и южной придунайской области. Последние два горизонта обитания, Медиаш-Бабадаг

II, correspondent Ha B centrală Europei, pe cronologia Mjullera-Karpe. Pentru ceramica din Răci caracterizate vase cu formă de cupolă, cu gât înalt și cu margine cilindrică, și cioturi cu margini drepte sau curbate, decorate cu caneluri; aceste forme provin din forme din epoca bronzului târziu (Vitenberg, Gyrla Mare, Monteoru și dr.). Cu toate acestea, amfora de tip Maria-Rast — Haidin este un exemplu de cultură venită din vest. Al doilea etapă, reprezentată de descoperiri din Mediasa, este caracterizată prin prezența vaselor cu formă de două tălăși, cioturi și cioturi cu o singură mână, având o platformă; vasele sunt bogat decorate cu benzi de caneluri și cu umflături.

Ceramica de tip Babadağ (Ha A2 și Ha B) a fost răspândită în regiunile de jos ale Dunării, populate de triburile dacice. Formele principale sunt vasele cu formă de două tălăși, cioturi cu două tălăși care se ridică deasupra marginii și cioturi; ceea ce privește decorul vaselor, în cultura Babadağ, în afară de caneluri și umflături, sunt caracteristice cercurile, legate de o linie tangențială. Descoperită în Troe (VII b 2 — Blegen) ceramica, foarte asemănătoare cu ceramica din zona Babadağ I, permite stabilirea cronologiei acestui orizont al XI v. î. n. e.

În sfârșitul epocii bronzului, așezările de tip Zolnikov dispar; în începutul epocii fierului, așezările sunt situate în regiunile înalte, pe dealuri, și sunt fortificate.

Formarea epocii fierului are loc în timpul marșurilor de migrație; în timpul migrațiilor populația din regiunile răsăritice a fost adusă în regiunile de nord; fibula de tip Peschiera și metalurgia fierului; existența ultimei este demonstrată de descoperiri în Babadağ (nivelele mijlocii) și în Chernate în orizontul Ha B.

LE HALLSTATT ANCIEN EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

Les problèmes de l'âge du fer sur le territoire de la Roumanie ont été amplement exposés pour la première fois, par V. Pârvan dans sa grande œuvre *Getica* (1926). Il considérait que l'âge du fer s'était constitué, au point de vue historique, autour de l'an 1000 av. n.è., à la suite d'influences venues d'Italie, tandis que l'économie fondée sur la métallurgie du fer aurait commencé environ vers l'an 700 av. n.è., par la pénétration des Cimmériens et des Scythes. Ses remarques étaient étayées surtout des découvertes d'objets en bronze; la céramique était à peu près inconnue à la date où écrivait Pârvan.

Une deuxième étape dans les recherches archéologiques roumaines est marquée par l'apparition en 1933 de l'œuvre de I. Nestor *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*. Celui-ci établit la première classification moderne des dépôts en bronze; parallèlement la céramique est considérée aussi au point de vue des méthodes typologique et chronologique.

L'hypothèse des origines italiques de l'âge du fer est combattue par Nestor et le rôle de Scythes ramené à des proportions plus justes.

La troisième étape de recherches sur le Hallstatt en Roumanie est bien représentée dans la grande œuvre *Istoria României* (vol. I, 1960). C'est la première synthèse historique conçue du point de vue du matérialisme historique. La classification des dépôts en bronze et celle des cultures de la première période de l'âge du fer aussi sont présentées dans une périodisation complète.

Pourtant, même après l'apparition de cette dernière synthèse l'étape ancienne du premier âge du fer restait toujours mieux connue par les dépôts d'objets en bronze que par la céramique. C'est pourquoi les recherches des dernières années ont été consacrées principalement aux fouilles dans les établissements. Les résultats des fouilles ont précisé que certaines des cultures du bronze moyen ont continué d'exister jusqu'au bronze final et qu'elles ont contribué aussi à la genèse de l'âge du fer.

Les recherches récentes desquelles nous étayons notre chronologie concernent spécialement les fouilles de Reci, Cernat et Mediaș en Transylvanie et celles de Babadag en Dobroudja. A l'époque ancienne du Hallstatt on distingue deux périodes, dont la première a deux phases :

- Ia) Sintana-Pecica-Lăpuș dans l'ouest de la Transylvanie, qui correspond chronologiquement à l'aspect Gáva en Hongrie (Ha A1);
- Ib) Babadag I dans la Dobroudja (Ha A2).

A la deuxième période appartiennent le niveau de Reci suivi de celui de Mediaș (I, II, III) dans la région centrale et est de la Transylvanie, et celui de Babadag II (les niveaux moyens) en Dobroudja et au sud du Danube. Les deux niveaux d'habitat, Mediaș-Babadag II correspondent au Ha B de l'Europe centrale d'après la chronologie de Müller-Karpe.

La céramique de Reci est caractérisée par le vase à coupole et à haut col cylindrique et par les écuelles au rebord simple ou incurvé décorés de cannelures; ces formes dérivent de celles bien connues dans les civilisations de l'âge du bronze final (Wietenberg, Gîrla-Mare, Monteoru etc.); l'amphore de type Maria Rast-Haidin témoigne d'un courant culturel venant de l'ouest.

La deuxième étape, représentée par les découvertes de Mediaș, est caractérisée par la présence des vases bitronconiques, des écuelles et des tasses à une anse à plate-forme; ils sont très richement décorés par des bandes à cannelures et par des proéminences.

La céramique de Babadag (Ha A2 et Ha B) est répandue dans les régions du bas Danube habitées par les Thraces du sud. Ses formes principales sont les vases bitronconiques, les tasses à deux anses surélevées et les écuelles; en dehors des cannelures et des proéminences, le décor propre à la culture Babadag est composé de cercles reliés par des tangentes. La céramique découverte à Troie VIIb 2 (Blegen), très semblable à celle de type Babadag I, permet d'établir la chronologie de ce niveau au XIe siècle av. n.è.

A la fin de l'âge du bronze les établissements de type *zolniki* cessent leur existence ; dès le début de l'âge du fer, les établissements occupaient les régions des collines plus élevées et étaient habituellement fortifiées.

La constitution de l'âge du fer atteint à l'époque des grandes migrations ; par ces mouvements de populations fut introduite la fibule de type Peschiera et la métallurgie du fer dans nos régions ; ce dernier fait est attesté par les découvertes de Babadag (niveaux moyens) et de Cernat pour l'étape de Ha B.
